

Pravda, lež a ideologie

Ladislav Hejdánek

This is a part of the original document:

[Pravda, lež a ideologie](#)

jedná se o část původního dokumentu:

[Pravda, lež a ideologie](#)

- ◆ seminář, česky, vznik: nedatováno, po roce 1989
- ◆ seminar, Czech, origin: nedatováno, po roce 1989

Pravda, lež a ideologie [1990]

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini 3 (flash/pro) – únor 2026]

--- (s1_cleaned.flac) ---

Hejdánek: Ne, já si myslím opravdu, že je potřeba *filosofii* domyslet a že ten nejlepší způsob je přijmout ty věci jenom jako interpretace. Aby ta mysl vypadala jako integrovaná mysl. Já mám prostě jinou metodu, já bych řekl svobodomyšlnou, mně to odpovídá povaze mého přemýšlení.

Já jsem byl s tím přenosným počítačem na té konferenci. Tady moje je podezření o podezření u druhých. Já vím, že je to podezřívavost, ale nicméně mně to odpovídá, čili já mám takové podezření s sebou a jdu k těm věcem jako k jiným. A to, že když čtu nějakého myslitele, tak jakmile tam najdu něco, co vypadá podezřele, že udělal chybu, tak teď se nejčastěji stane, že ho hned poznám, že se udělala v interpretaci. To neznamená, že já vždycky musím mít pozor, a že když něco nezmíním, nejdřív podezřívám sebe. To je naprostý nesmysl. To je metodický diletantismus. Ten nejlepší způsob k tomu, aby se člověk stal diletantem a slepým vyznavačem nějakého *filosofa*, je nejdřív podezřívát sebe a přesvědčit se, že on to ví určitě lépe.

To je ohromná věc, metodické hlouposti, i když se k tomu člověk samozřejmě nejdřív přizná. První věc je, že podezřívám toho myslitele, a čím více se přesvědčím, že jsem se mýlil já, tím více si toho *filosofa* cením, vážím, považuji si ho jako myslitele, jako učitele. Čili já vím, že to je rozdíl, že mně to vytýkal [nesrozumitelné] od samého začátku. To mě vždycky hrozně štve, že prý první věc, co tam naleznou... Nejdřív je potřeba to přečíst celé, nejdřív je potřeba to pochopit celé a pak teprve můžeme. Já mezitím zapomenu na tu chybu, kterou jsem tam našel. Já si ji musím zapamatovat, podtrhnout, myslet si: „Tak tady udělal pěknou volovinu,“ a pak čtu dál. A k tomu potom přijdu, kouknu se zpátky a musím tam vidět tu chybu a ne ji neustále v sobě potlačovat. To je počátkem chyby ve *filosofii*.

Já už to víc nebudu rozvádět. Teď je tady diskuse, a to je to, co k metodické věci patří. Já připouštím, že je možná jiná metoda. A teď je potřeba, aby každý ukázal, co s tou svou metodou udělá. Já vím, že některým studentům to nesedne, mně to nevadí. Ale já mám zvláštní slabost pro studenty, kteří tohle dělají. To je v jejich případech skvělá věc. Já na druhé straně musím říct, že to, že všechno má být logické, znamená, že já tam hledám nějakou hrůzostrašnou věc. A ta hrůzostrašná věc je současně úžasná v mém případě, protože já si lidí, kteří udělají nějaký velký omyl, hrozně vážím. První věc je ukázat tyhle ty facky, co udělali. To je úžasné. Možná, že je dobře nejdřív v nich vidět ty obrovské hrdiny.

Člověk nejlépe pak přichytí sebe při takovémhle *filosofování*, že člověk se učí ze svých chyb, ale ty musí udělat nejdřív myslitel a pak ho teprve člověk pochytá. Dělat chyby, nic není moc horšího. Já se prostě hrozně nerad vžívám do nějakého myslitele. Já říkám studentům naprosto upřímně: *Filosof* nikdy nemůže dělat *filosofii* dobře, když nebude ambiciózní. Ta poctivá ambice *filosofa*, aby objevil něco velikého, nového, k tomu je nejlepší ctižádost *filosofa*, který udělá ohromný, vynikající omyl, který ještě nikdo neudělal. To má význam pro celé generace dalších *filosofů*, kteří to rozpoznávají jako omyl a brousí si na něm zuby. Je hloupé dělat omyl, který už někdo udělal, opakovat něčí chybu. Ale v životě udělat vynikající omyl, jako [nesrozumitelné]... Na toho nikdo nezapomene. O něm víceméně skoro nic nevíme, asi jeho motivace jsou... on s tímhle stojí skoro dva tisíce let. Znamenalo to, že ten člověk vstoupil do dějin právě tímto omylem. Já si myslím, že do dějin *filosofie* patří každý *filosof*, který udělal nějakou chybu. A pokud něco pozitivního řekne, tak je to v mých očích něco, co se dostalo do učebnic, ale lidé to rozpoznávají jako pravdu, která je už dávno překonána a právě ten úkol ukazovat ty chyby a dovolit novým generacím studentů, aby věděli, že tudy ne. Protože nejhroznější je, když někdo *filosofuje* a nezná celé ty dějiny omylů. V tom ta *filosofie* také může spočívat: ukazovat, jak ten omyl vznikl a proč ho přehlédli takový velký myslitel. A jak to, že my ubožáci teď vidíme, že to je omyl, a kdo zase objevil, že to je omyl. To je ten obsah dějin *filosofie*.

O omylech já mohu hodně povídat, to je ohromně zajímavé. Jinak se s *filosofy* mluví, a to je důležité.

Když je někdo pokorný, tak je velice hotový uznat všechno, co se mu řekne. Jenomže já musím být osvědčen, a nejlépe, když se osvědčím sám. To musí být sebekritičnost, sebekritičnost a sebekritičnost.

Nejenom proto, že se mýlím, že se nemůžu přít, že se nemůžu postavit na odpor. Já se chci mýlit, jenomže to musí být můj omyl. To je daleko důležitější než [nesrozumitelné].

Zase to je u těch církevních otců, najdeme tam u jednoho z nich: *Poznal jsem sebe a udivil jsem se nad sebou*. Mimochodem v originále je to úplně jinak. Mně se strašně líbí ta interpretace, bohužel v jiném překladu to je také jinak: *Poznal jsem sebe a udivil jsem se nad sebou*.

Něco na tom je. To je ohromná věc. *Heidegger*, když si přečetl *Tomáše*, tak šel po těch pár místech, kde *Tomáš* tematizuje to, co pro *Heideggera* bylo frekventované nejen u něj, ale i u jiných – o existenci a o esenci. A tenkrát koncem padesátých let to v jedné té koleji všechny tomisty okamžitě strčilo do kapsy. Teď to vyjde, budete to mít v češtině. Poznal jsem, jak ten ohromný *Heidegger* vymyslel všecko, jako kdyby ty texty v souvislosti se sebou znal. Mimochodem je to vždycky komplikovanější, než jak to tomisti dělají. To vidíme, *Tomáš* je daleko větší myslitel než všichni tomisti dohromady.

A teď k tomu omylu, k tomu, co se mi stalo v padesátých letech. U těch procesů, to není otázka přesvědčení, tam je vždycky důležité vymezit se. Třeba v padesátých letech, já si pamatuji, většina Němců, když byli nacisti, věřila tomu, co slyšeli. U nás v padesátých letech lidé říkali, že kdyby nebyli vinni, tak by se nepřiznali. Já jsem tehdy ve svém mladickém nadšení nevěřil, že by se ti lidé přiznali, kdyby to nebyla pravda. Objevil se tam takový moment, že já jsem tomu prostě nevěřil. Jak by to mohli vědět? Potom v padesátých letech jsem věděl, co se tam dělo. Já jsem nepochyboval o tom, že je to lež. Všechny ty postupy byly takové divné. To byla víceméně vlastní zkušenost. Jako kdyby to vědomí, že je spousta lidí zavřených a nesmí se o nich mluvit... pamatuji se na rádio, ty procesy. Bylo jasné, že je to velký omyl buď i u těch mluvčích, že museli, nebo že byli pod tlakem, anebo byli prostě hloupí, anebo byli v situaci, kterou jsem si vlastně uvědomil mnohem a mnohem později, a sice, že jsem si to vlastně neuvědomoval. To znamená, že tam byl tento stupeň vědomí. A jednou jsem si uvědomil, jak je možný, že do té doby jsem ani neuvažoval o tom, co by se s tím dalo dělat, jak to, že jsem se nepokusil za jakékoli riziko zasáhnout. Tohleto, tohleto najednou člověk si to celé obnaží a najednou já si uvědomuju, že jsem byl naprostej blbec. A řekl jsem si, že už nikdy takovejhle blbec nesmím být.

To byl vlastně důvod, proč jsem do budoucna se vyhnul i nejmenšímu kompromisu v tomto ohledu, že už se odmítám chovat jako tenhle blbec. Takže ani tam, kde se dalo udělat nějaké uhnutí mírné, už jsem potom neuhnul. Už žádné bezpečné nebo bezpečnější uhnutí nedělal. Protože v tom byl ten ohromný pocit studu, že tohleto se mi stalo. Týká se to v podstatě viny, tohleto. Týká se viny. Člověk to nevidí vůbec, je to sice nepravděpodobné, i kdybych opravdu o tom netušil, co já si myslím, že byly rodiny, kde to prostě nevěděli, že to mohly být takové ty rodiny nadšených komunistů, kteří prostě byli přesvědčení, že to je správně a tamto jsou jenom nepřátelé a že ti lidé prostě to nevěděli. Já jsem se neztotožnil s těmihle, já jsem to nevěděl tak, že kriminální živly vždycky musí být zavřeni, teda je to v pořádku, že ti podvodníci a ti špióni a tyhle věci... to já jsem věděl vždycky sám od sebe, že to jsou lži.

To tedy není vina z nevědomosti, ale vina z toho, kdybych dělal blbýho. To je víc k mému krédu, takový hřích té hlouposti toho, kdo není blbej. Někdo je hloupej a nemůže si pomoci, tak to není hřích. Jde o to, že je hloupej, on je vinen tou hloupostí, on je vinen, že se nepodíval lépe, že to nezkoumal. Tak bych to interpretoval. Je to přitom otázka ovšem, na jedné straně by se řeklo, že to patří do *druhé filosofie*, ale v reálu jsem přesvědčen, že to patří... teda že ta vlastní hloupost nebo morálka je i v tomto pochybení a v té hlouposti. A ono to souvisí s tím studem, s tou hloupostí. Ale je to tohleto, že to rozdělení v této věci, to rozdělení takové etické stránky, té čistě *noetické*, že je chyba, že já tady, já jsem neměl ty lidi zavřené dost rád, abych si plně uvědomil to, co jsem si uvědomil jenom částečně.

Kdyby tam byl zavřený někdo můj. Mimochodem já to zjednodušuju, můj bratr byl samozřejmě taky zavřenej, ale to byl takovej ten případ, byl zavřenej dvanáct let, padesátý čtvrtý až šedesátý šestý. Takže padesátý čtvrtý rok už jsme věděli, to už jsme věděli o tom, že ti lidé se z toho vězení vraceli. Já jsem se s ním dva měsíce předtím, než byl zavřenej, o tom hovořil. O lidech, kteří vyjdou z vězení, o politicích a o těchhle lidech. Já jsem prostě... vždycky když si vzpomenu na ten rozhovor, tak se taky stydím za tuhle svoji reakci. Moje hloupost, moje hloupost.

Mám ještě jinej takovej příběh, kdy dřív, než byly ty výhradní souhlasy a první souhlas byl odebraný biskupovi, jeden z biskupů, teď se o ty detaily nebudu přít... já jsem byl u toho, když odcházeli ti ordináři a tyhle ty věci. Já si to všechno pamatuju. Vyjasnilo se to v té situaci. Pak vzali souhlas Trojanovi a najednou už to vypadalo na ústup všech lidí, co byli ve vězení v padesátých letech. Tak najednou zase už... prostě ta situace, v který člověk je, je strašně hnusná a svůdná, když někdo, kdo ještě nemá odebranej souhlas, jak se ty lidové věci... je nakloněn, když někomu vezmou souhlas, tak nejdřív si říct, jestli to není jeho vina. Co jsem já dělal tehdy prostě, když zavřeli [nesrozumitelné], tak jsem si říkal: No jo, ale on dělal blbosti. Zase, to všechno tohleto, já neříkám, že to nemohla být trošku pravda, ale to, že člověk je nakloněn spíše té jedné cestě místo té druhé, že daleko spíš si v té chvíli vzpomene na to, že on byl blbej, že provokoval, že dělal nějaké věci, než aby se s ním solidarizoval je nakloněn spíše této věci. Ovšem my do toho patříme, to patří do té... Mně se zdá, jako kdyby tam byl takový velký otazník nad souladem té první a druhé filosofie, ano? Tady vidím... No tak, když se to pak vezme u toho *Schelera*, tak prostě tohle měl na mysli, že... prostě *Scheler* šel proti obvyklému dělení filosofie na disciplíny, že dokonce v té nejzákladnější záležitosti přístupu k etice, že ta témata z té druhé filosofie... no tak prostě... on je v tom v té první fázi úplně osamocen, protože on co dělá? To je ten návrat, návrat k starozákonnímu, de facto starozákonnímu obrazu světa, kdy... prostě je to, co vlastně říkal *Patočka*, když je povolán k tomu vyřídit Hospodinovo slovo: „Já nemůžu, jsem člověk poskvrněných rtů a bydlím mezi lidem poskvrněných rtů.“

A on tam právě říká, že to není zásluha, že to může říct každý. Že prostě když má to pověření, tak musí mluvit. Že vlastně by neměl právo a že to je zcela mimořádná věc, že je pověřen, přestože je nehodný. Já mám dojem, že to je něco ještě hlubšího než ta sokratovská forma. U *Sokrata* je to tak jako, že se tam hledají ty kontexty ještě jiného typu, kdežto tadyhle je to takové to vyostřené vědomí, že i nejlepší pravda, i nejautentičtější vzkaz Hospodinův, když to řekne někdo, kdo má poskvrněné rty, a ještě navíc uprostřed lidu poskvrněných rtů, tak prostě z toho ta pravda nevystane, ta pravda je pokažená těmi rty. A jeho zásluha, jeho omluva je v tom, že to je nový závazek, že to musí mluvit přestože.

Já nevím, jestli tady nejsem příliš, jo? Ale u toho *Schelera* je to tímto způsobem. Říká třeba *Rádl*, jo? Tady v síni jsme o tom mluvili, to je v jiném kontextu, ale je vidět: násilím něco vnucovat, no tak to není daleko od toho špinavého. Ono se říká čisté myšlení, o čem se tam hovoří u toho *Schelera*, mluví o Hospodinově slovu a o všem, a přesto tedy, kdo to může říkat? A konečně musí, že jo, musí vědět, že v té filosofii nejde jen o nějakou marginálii, připomínku, originální připomínku, která souvisí s dějinami. Tady jde o víc, a to je ta vnitřně etická záležitost, vím, vědělo se, že pracuje pro ten... pro ten... Ta posluchačka k němu přijde a teď s ním vyjednávala, poněvadž všechno bylo v univerzitě. On měl hledat pana profesora a nevěděla, kde je, přičemž ona věděla, že odešel domů. Takže ten honem šel a teď se ptá: „A co chcete?“ „Ale pan profesor si u nás zapomněl klobouk!“ A páni kolegové byli úplně pať. Teď, když konečně tam přišel odpoledne, přišel v šest, tak teď prostě všichni zbouřaní a on tam, jako kdyby se nic nedělo. Pak ještě o tom otevřeně mluvil: „Tak podívejte se, jak je to možný?“

A tehdy prý pronesl fantastický výrok. On šel a on si rozliší tyhle ty věci. On rozlišuje: *Wegweiser*, *Fingerzeig*, *Hinweis*. A on mluvil o tom – pojďme si to uvědomit, ještě to budeme slyšet – tento *Patočkův* případ. *Patočka* nějak byl a teď se potom, sice ne přímo, když se to stalo, ale ještě to bylo v živé paměti, a teď se potom, co šel do vnitřní...

A *Patočka* na to odpověděl v takovém distancovaném, ironizujícím tónu, jestli to není možné aplikovat. Já mám dojem, že tohle je špatná vize světa. No tak, jak by to v demokracii vypadalo, kdyby studentstvo, nebo kdyby prostě jako my to vidíme v demokracii, když voliči volí lidi, kteří jsou na tom stejně jako oni? Jak by to dopadlo v univerzitě, kdyby studenti volili profesory? Jak by to dopadlo ve vědě, kdyby o kongresu se hlasovalo o pravdě?

Někteří lidé jsou pro společnost důležití ne tím, že se chovají správně, nebo dokonce, že ve svém nejintimnějším životě jsou takzvaní *outsiders*. Patří to snad k tomu, oni nedokážou oslovit ty druhé pořádně. Oni jsou tak samozřejmě dobří, že jako kdyby byli izolovaní od té společnosti.

Pro společnost jsou nejdůležitější lidé, kteří se pokoušejí o všelijaké věci a pak postřehli a rozhodně se k tomu nepřizpůsobili skrze střízlivost, skrze abstinenci, poněvadž se postavili do čela nového života. Uznávali do jisté míry dřívější poklesky, dřívější hříchy. Konečně svatý Augustin by sám to říkal o sobě v *Confessiones*. Těch případů je mnoho a já vím třeba, to nemusí být jenom proto, že se dopustí takových věcí, ale mezi mými známými faráři jsou takoví, kteří dovedou oslovit právě ty lidi, kteří jsou v té situaci podobné. Nemusí být, že z nějakého hrozného břednutí, ne, prostě jenom tím, že ti lidé, kteří se seznámili dobře s něčím, od čeho se pak vzdálili, od čeho se pak oddálili, že vědomě se s čím rozloučili, že tihle lidé mají nějaký lepší přístup. Jednak mají lepší porozumění pro ty, kteří nejsou v té situaci perfektní, a tak dále.

Tím neříkám, že to je nezbytné teda chodit do bordelu, abych byl dobrý filosof. To bych byl rád, aby mi bylo rozuměno. Ó ne, takhle se musí svět brát bez jakékoli iluze, ale je to těžké prostě k těmto lidem patřit. Ale je to spíš tak, že přece jenom ta důležitá věc u *Schelera* je, že to je největší katolík 20. století. Jeho velké filosofické vize jsou fantastické, například on v té své polemice [nesrozumitelné]...

A jeho polemika, zejména ta polemika teoretická, on to ukazuje na konkrétní situaci a to je prostě moc pěkné, je to taková hloubka. Poněvadž on si to v podstatě v tom životě srovnal. A snad o to mu víc i jde. Bohužel dneska v té oficiální teologii je to tak, že tihle lidé tam mají velice málo místa. Já jsem v té souvislosti hovořil o [nesrozumitelné].

Těch případů je mnoho, kdy tihle lidé dělali úžasné věci, ale prostě společnost nebyla ochotná je přijmout. Schopnost lidí je, aby platili a aby každý přijal a přivažoval jenom ty věci, knihy a dokonce i zařizování lidských vztahů.

Jiný hlas: podle vzoru rozvažovače a tak dále. Ti *filosofové* dělají totéž, hlavně s rejstříkem, se seznamem, co je třeba všechno připravit, dřív než se začne mluvit o svatbě, o bydlení, o dětech a tak dále. Potom je to to, že se každý snaží napasovat nějakým směrem, i když sám moc daleko nedošel. No i to samo o sobě není tak protismyslné. Tady je to tak trošku literátsky stylizované, ale podobá se to některým lidem opravdu zapojeným. Jo, a toto znamená, když tohle dělají kovářové a co by střížníci, že? No, tohle jsem slyšel také, když už v takovýchto věcech mluvil o svém životě, o svém otci.

--- (s2_cleaned.flac) ---

Jiný hlas: Takhle s každou pravdou se dá vždycky něco udělat. Stačí vzít nejkrásnější pravdu a mlátit s ní lidi po hlavě a už je to tady. Takže i obráceně. Na začátku to bylo trapnější než to, co tady teď zkusíme. Hejdánek: Na začátku bych chtěl říct několik slov o tomto historickém aspektu, zejména pokud jde o ten název, to slovo *ideologie*. Původně to slovo bylo vymyšleno poměrně pozdě. Pokud vím, já jsem se tím historicky hluboce nezabýval, takže jsem závislý na tom, co jsem přečetl. Údajně prý se to slovo začalo šířit někdy před francouzskou revolucí a teprve za francouzské revoluce dostalo příslušný význam. Předtím to bylo míněno doslova, že je to nauka o idejích.

Ideologie jako *zoologie* je nauka o živočiších, nebo spíše o živých bytostech – my tomu říkáme živočiši, protože do *zoologie* nepatří *botanika*. I když správně víte, je zajímavé se věnovat těm slovům, vždycky to znamená, že my tomu rozumíme jinak, než to slovo samo říká. To se ukazuje ve filosofii jako velice důležitá věc. Je potřeba napravovat to, že nechápeme slova z jejich významových kořenů.

Původně to bylo skutečně tak, že *ideje* jsou platónské *ideje*, později *idea* jako každá taková utvářená, upřesněná myšlenka. Tedy nauka o myšlenkách. Ta *logie*, to je vždycky jako věda. Nauka o myšlenkách, nauka o idejích, tomu se říkalo *ideologie*. Ale ve francouzské revoluci to nabylo jakéhosi zvláštního smyslu, že to je jakási výstřelek lidského myšlení k určitým cílům. A odtud už to nabylo takové hodnoty, jakože je to jakási náhražka toho, co se předtím mělo za to, že funguje jako náboženství.

Víte, že od dob Konstantinových bylo křesťanství chápáno jako opora královské, případně císařské moci. Křesťanská církev, která byla původně jedna, pak se to rozdělovalo, ale v tom prvním schématu to bylo stejně tak v té ortodoxní části křesťanství. Křesťanství bylo chápáno jako velmi vhodná *ideologie*, o kterou se může ten vladař, ať už král nebo císař nebo car, opřít ve svém panování. To usnadňovalo panovat nad lidmi. Křesťanství tím, že doporučovalo podřízenost – jsou známa Pavlova slova: podřídit se pánu, aby se

ovládaný podřídil a nebouřil se. To bylo považováno za velice důležité pro každého panovníka. Panovník udělal církvi nějaký ústupek a církevní hodnostáři mu na oplátku slíbili, že budou podporovat jeho vládu. Tím vším se křesťanství dostalo do jakéhosi podezření, že je právě tou *ideologií*, která brání pokroku. Bohužel tady je třeba říci, že historicky katolická církev sehrála skutečně takovou nešťastnou roli. Protestantismus se stal zase *ideologií*, která zaštiťovala nový způsob vlády, zejména ten demokratický.

Demokracie vlastně vznikala proti křesťanství ideologicky interpretovanému katolicky jako podpora božských řádů, podpora odůvodnění božských nároků králů a císařů. Demokracie byla chápána jako něco, co musí být také křesťansky podepřeno výkladem opačným. Ve francouzské revoluci už ani ten katolicismus, i když to byla země katolická, protestanti tam byli polikvidováni a neměli žádné šance, vypadalo to jako katolická země, tak to katolictví tam bylo hodně vyprahlé, hodně formální.

To podezření, které bylo posilováno, jak se říkalo zejména v našem prostoru, o spojenectví oltáře a trůnu, trůnu a oltáře, že to křesťanství je vlastně zpátečnické, že brání pokroku, to se velmi rychle přeneslo i do protestantských zemí a stejně tak z ideologičnosti bylo podezíráno protestantství jako katolictví, tedy vůbec křesťanství v té západní části. Podobně to pronikalo také na východ, takže tam ti údajně pokrokoví, ti zapřísáhlí zastánci [nesrozumitelné] zase podezírali pravoslavy z tohoto zpátečnictví, z toho podpírání těch starých struktur, jak bychom dneska řekli.

A z toho nějak vzniklo to, co najednou nabylo... co jsem líčil, to je zatím taková nálada. Ta nálada sama o sobě přichází a odchází, je to móda někdy a pak se na to zapomene. Ale tady došlo najednou k něčemu, že tato nálada mohla být spojena s jakousi filosofií, s jakýmsi filosofickým způsobem velice radikální interpretace. Tento způsob byl vymyšlen vlastně Hegelem, ale ten pravý rozměr mu byl dán až teprve po Hegelovi. A byli tam významní dva myslitelé, kteří se o to zasloužili: byl to Feuerbach nejdříve, a pak jeho věrní následovníci, zejména ve svých mladších letech, Marx a Engels. Čili ti důležité myslitelé pro to, čemu dnes říkáme ideologie a ideologičnost, jsou Hegel, Feuerbach a Marx.

Už Hegel mluví o takzvaném *falešném vědomí*. A tohleto si určitým způsobem osvojuje jednak v takovém dost pozitivním smyslu Feuerbach a v negativním smyslu Marx. Pro Feuerbacha je to charakteristické právě, že je to užito jenom a výhradně na teologii, na křesťanství. Feuerbach je přesvědčen, že teologie není nesmyslná, že její pozitivní smysl je v tom, že veškeré teze, které jsou pronášeny jakoby o Bohu, tak že vlastně platí o člověku. Jeho teze je tedy, že on nechce zrušit, zlikvidovat teologii, ale prohlašuje ji za *antropologii*. Proti námitkám, že to je snížení úlohy teologie, namítá, že vůbec nechce snižovat úlohu teologie, nýbrž naopak úlohu antropologie chce vyvýšit tak, aby byla na té úrovni důležitosti, jako dřív byla teologie.

V čem spočívala ta Feuerbachova kritika? On říká – ta struktura je vlastně vymyšlena už Hegelem a on ji jen aplikuje – že člověk nábožensky, rozumí se křesťansky (tohleto je výklad v tom *Das Wesen des Christentums*, *Podstata křesťanství*, což je velmi zajímavá kniha, v některých partiích dokonce vynikající kniha, velice oslovující, jenže v jiných partiích, jak jsem se nedávno znovu přesvědčil, je už taková přece jenom už zvětšela a [nesrozumitelné] – ale je to pořád ještě hodně čtivé na rozdíl od *Podstaty náboženství*, což je velmi slabá knížka). Tak tam říká, že vlastně veškeré představy člověka, lidstva o Bohu, že jsou vlastně představami o sobě, člověka o sobě, lidstva o sobě, jsou to představy o člověku. Všechny nejdůležitější církevní dogmata, která se nějak týkají Boha anebo Ježíše Krista, vlastně musí být chápána jako výpovědi o člověku.

A nejpozoruhodnější na této poměrně jednoduché myšlence je, že si s tím dal Feuerbach obrovskou práci. Přečetl spoustu textů starých církevních otců, řeckých i latinských, že přečetl snad celého Luthera a má tam spoustu citátů, které je zajímavé sledovat, a všechny tyto citáty jsou velmi dobře vybrány a usvědčují církevní otce a Luthera a další z toho, že v jejich nejznamenitějších formulacích vlastně hovoří o člověku. A usvědčují takovým způsobem, že myslím, kdo to přečte, tak nemůže mít nadále pochybnost. Feuerbach skutečně narazil na něco velmi správného, velmi oprávněného a hodně pravdivého, i když neměl pravdu ve všem.

Koneckonců není to tak překvapující pro každého křesťana, kdo si vzal vážně, co to je *inkarnace*. Že Bůh vlastně pro nás je slovo, které nějak nedovedeme pochopit co do významu pořádně, že bychom vůbec nemohli pořádně smysluplně mluvit o Bohu, kdybychom nemohli mluvit o Ježíši Kristu. Že pro nás Bůh je jenom přítomen, v tom pravém smyslu je přítomen jediné skrze Ježíše Krista. Že nelze mluvit o Bohu odděleně od Krista a tak dále. Tohleto je poznání křesťanů od samého začátku.

No a on to trochu přeinterpretoval, takže vlastně na tom nic nového není. Důležitá byla ta struktura: když člověk se vztahuje ve svém vědomí, ve svém myšlení k Bohu, tak on se vlastně vztahuje k sobě samému, ale neví o tom. On se k sobě vztahuje, jako kdyby se vztahoval k někomu jinému, to jest k Bohu. Tahle struktura, kterou najdeme tak načrtnutou, rozvrženou už u Hegela, ji najdeme velice konkretizovanou právě na teologii.

No a tohleto už stačilo k tomu, aby ti nadšení Feuerbachovi, jak Engels píše v tom spisku o Feuerbachovi – „všichni naráz jsme byli Feuerbachovci“, tam říká – to stačilo k tomu, aby Marx a Engels zejména interpretovali s malinkým posunem ideologii jako *falešné vědomí*. Už ne jenom omezené na teologii a na křesťanské způsoby myšlení, nýbrž aby to rozšířili. Oni to rozšiřují právě v tom smyslu, jak se to bez filosofického zázemí rozšiřovalo v té francouzské revoluci a ukazují, že ideologie je *falešné vědomí* ne jednotlivce – v tom je ten důraz na něco nového než proti Feuerbachovi; Feuerbach měl tento důraz na to, že to je věc obecná, nikoliv těch jednotlivých rozhodnutí – že lidé, celé skupiny, celé vrstvy, celé třídy myslí určitým způsobem jakoby o něčem, a ve skutečnosti o něčem jiném. Že tam dochází k jakémusi rozporu, že zatímco výpověď, ale i to mínění směřuje k něčemu, tak ten vlastní dopad toho myšlení, vlastní význam toho myšlení se týká něčeho jiného. Že to je vlastně jakýsi omyl, proto se tomu říká *falešné vědomí*. Je to sice vědomí, ale vědomí nesprávné.

Tak jako u Feuerbacha vědomí Boha je nesprávné vědomí, protože vlastně je to sebevědomí člověka, tak u Marxe vědomí třeba poddaného nebo vědomí *proletáře* je nesprávné, pokud on si neuvědomí, že toto vědomí, které mu bylo buď imputováno nějakými ideologi, nebo to vznikalo úplně samovolně, že to je vědomí, které vlastně je mu cizí, dokonce jej odcizuje, že on v tomto *falešném vědomí* uznává, že tady ti bohatí mají právo, že vlastně ta ideologie funguje proti němu. Ten *proletář* je ochoten uznat všelijaké ty *kapitalisty*, kteří ho zaměstnávají, protože oni mu dají práci, a oni pracují a jsou rádi, že ten *kapitalista* je zaměstnal a mají v něm svého dobrodince. A ve skutečnosti ovšem to je ideologie, která namíří proti nim, a kdyby si uvědomili, že to je *falešné vědomí*, tak by se vzbouřili a prostě převzali moc do svých rukou. Tak takhle to Marx posunul, že?

Vraťme se na chvíli k tomu Feuerbachovi, který říká, že vlastně Bůh je fikce. Je to projektovaný člověk. Člověk se jakožto člověk vztahuje v té náboženské ideologii, eventuálně v teologii, v církvi sám k sobě. On myslí vlastně na sebe, když myslí na Boha.

A když to takhle chápeme, tak najednou se tam ukáže jeden slabý bod. Bůh je fikce. A co ten člověk? Není ten člověk taky fikce potom? Je ten člověk tak bezpečně skutečností? Když se vztahuje člověk sám k sobě jako k Bohu a ono se to odhalí, jakože se vztahuje k sobě, je vůbec člověk něčím, k čemu se může sám vztahovat? Najednou dochází k jakémusi posunu. Člověk, který ztratil Boha, jakoby ztrácel sám sebe. Pak se tedy ukáže, že jestliže každý vztah, který přesahuje člověka, je vlastně omylem a že vlastně člověk – to je ten obsah humanismu, takzvaného humanismu, humanistické orientace – že člověk se vztahuje vlastně sám k sobě. To nejpozitivnější, co člověk může udělat, že prosazuje své lidství, nutně vede k tomu, že nakonec ztrácí sám sebe a ztrácí své lidství. A to je tedy potom, že nejenom ztrácí Boha, ale ztrácí také pravdu, ztrácí spravedlnost, ztrácí právo v tom posledním významném smyslu. Všechno to vlastně vztahuje k sobě a nakonec člověk může rozhodovat o tom, co je pravda, co je právo. A první krok o něco dál vede k tomu, že vlastně žádná pravda není, žádné právo není, žádná spravedlnost není. Prostě každý má svou pravdu a svou spravedlnost a čistě jde o to nějak uspořádat tu společnost, aby se všichni nesežrali, nebojovali spolu a jakžtakž aby to klapalo, ale už žádné velké ideály, žádné velké myšlenky, ideje a tak dále.

A podezřelá je potom každá ideologie, respektive z ideologičnosti je podezírán každý názor, který

ukazuje, že člověk vlastně nemůže dát smysl svému životu jen pouhým svým rozhodnutím, nýbrž vždycky se musí vztahovat ještě k něčemu, co si nemohl dát, co mu bylo dáno. Musí se vztahovat k něčemu, co je zdrojem, posledním zdrojem toho, co mu dává sílu, aby nerezignoval, aby šel dál. Tohleto všechno spolu nějak souvisí.

A pak je tedy z ideologičnosti, to jest z *falešnosti vědomí*, je vlastně podezíráno kdeco, kromě takového nějakého pragmatismu a takových těch nejpraktičtějších každodenních záležitostí, které jsou otázkou konvence a že lidé se o tom nějak domluví. A když je to rozumně domluveno a funguje to, tak se nemusíme starat, jestli je to pravda, spravedlnost, jestli jsou to takové ty vysoké způsoby spolužití s pravdou, s právem.

Pak už je tedy velmi snadné, když nikdo nemá pravdu, není žádná jedna pravda, nebo každý má pravdu, tak že potom se vyskytne formulace jako u Nietzscheho – ne zas tak, že by to Nietzsche doporučoval, nýbrž on odhaluje, co se to stalo s námi – že tak jako ten bláznivý muž tam obviňuje ty kolem stojící, že oni zabili Boha, tak stejně tak potom může tento muž eventuálně říct, že oni zabili nebo zlikvidovali pravdu, zlikvidovali spravedlnost a jako doporučitelé by na to byli hrdí.

Humanismus v tomto smyslu... víte, že slovo humanismus má u nás kupodivu takové dobré jméno. My máme dojem, že když je něco humanistického, tak že je to v pořádku. A já vždycky na tohleto říkám, že má-li se člověk ve svém rozhodování řídit humanismem, humanistickými pravidly, tak že to je něco, jako když někdo jede na kole a orientuje se podle předního kola. Dříve nebo později se dostane do škarpy, poněvadž člověk musí, když jede na kole a nechce ztroskotat, tak se musí dívat na cestu a ne na sebe a na své kolo. Člověk, který se řídí humanistickými principy, to je jako člověk, který jede na kole a dává pozor jenom na ty šlapky a jak udržovat kolo tak, aby bylo přibližně ve stejném směru jako to zadní a jako ten rám a tak dále. Musí dávat pozor na cestu. To je katastrofa dříve nebo později.

Humanismus je něco, co tak vědomě tady narážím na třeba Masarykovy ideály humanity, že humanismus prostě je něco, co není tak úplně falešné, ale co v žádném případě neplatí. A kdyby to mělo být to, na čem staví člověk lidský život, no tak rozhodně to je katastrofa.

V této věci se shodují zhruba s tím, co napsal Heidegger po válce, co vyšlo... on to napsal a přednášel a napsal už dříve, ale vyšlo to těsně po válce a vyšlo to samozřejmě ve Švýcarsku, protože v Německu Heidegger byl ještě před komisí denacifikační a tak dále. A vy jste možná o tom slyšeli, to je ten slavný list, jímž odpovídá na některé otázky svého francouzského žáka Beaufreta, a jmenuje se to *List o humanismu* neboli *Dopis o humanismu*, *Brief über den Humanismus*. Tenkrát Heideggerovi to velice přitížilo, protože se říkalo: „No prosím, nacista a teď ještě po válce tam publikuje útok proti humanismu.“ Mé důvody jsou sice úplně jiného typu, než jsou ty Heideggerovy, ale v jedné věci mu musím dát za pravdu: prostě a dobře člověk je bytost, která se nemůže rozhodovat podle sebe a podle svých nějakých přirozených schopností, přirozených vlastností a tak dále, poněvadž se může rozhodovat podle toho, co je člověku vlastní, jen když se rozhoduje podle toho, co člověka přesahuje, jinak katastrofa je v dohledu. Člověk je ta bytost, která se musí rozhodovat proti tomu, co je mu přirozené.

V tomto smyslu dávám za pravdu termínu, který vymyslel také jeden Francouz, Jean Bruller, který si říká spisovatelsky *Vercors*, a který napsal tu krásnou, skoro detektivku, *Nepřirozená zvířata*, a tam vyložil literárně a pro mnoho lidí přesvědčivě, že člověk je nepřirozené zvíře. Pokud už chceme říct, že zvíře. Že to je bytost, která je povolána – to už neříká on, že je povolána – aby se pokoušela proměnit to, co je jí přirozené, a aby jednala z jiných než přirozených popudů.

Tohleto je základ té oprávněné kritiky humanismu. Humanismus vždycky žije z nějakých minulých zkušeností, ale do budoucnosti nedává jasné perspektivy a jasná hlediska.

Ovšem co to znamená, jestliže ten vývoj vedl k zpochybnění pravdy vůbec? Co to znamená, když i každá pravda se jeví jako jenom druh lži? Znamená to, že nemá smysl dále mluvit o ideologii jako falešném vědomí? Protože kritizovat ideologii jako falešné vědomí je možno jedině, když víme o tom, co není falešné vědomí, co je pravé vědomí. A když tohle jsme zpochybnili, tak už nedává žádný smysl kritika ideologie. Pak už ideologie, neideologie, každý může cokoliv.

V této situaci se objevily některé fenomény, které v pravém slova smyslu neznaly dřívější doby. Víme, že jednak to byl bolševismus, určitý typ komunismu, ale možná to platí o komunismu vůbec, možná do jisté míry někteří se domnívali, že to platí o socialismu vůbec. Já si myslím, že nikoliv, že rozdíl mezi komunismem a socialismem vidím v tom, k čemu se hlásí. Socialismus se hlásí k tomu, že každý člověk má být druhému člověku *socius*, to jest přítel, druh, soudruh. To divné slovo soudruh. Každý člověk má být druhému přítel.

Komunismus navazuje na jinou křesťanskou tradici. Mimochodem to přítel, to je jenom přeložené, má být druhému bližní. A to je dobře patrné, když se ptá člověk, který pravděpodobně chtěl se ospravedlnit v srdci svém, když Ježíš souhlasí s tím, že zákon i proroci jsou v tom milovat Boha z celé duše a milovat bližního jako sebe samého. On se ptá: „A kdo je můj bližní?“ A Ježíš mu odmítá na toto odpovědět a říká mu příklad o milosrdném Samaritánovi, kdy kněz a levita jdou kolem zkrváceného muže, přepadeného cizince, příchozího, obejdou ho obloukem a jdou vykonat své náboženské povinnosti. A pak přijde Samaritán, to jest ani ne Žid, člověk, který nikdy nebyl v synagoze, nenavazuje na židovské tradice a který byl opovrhován ze strany židovské. A teď přijde a pomůže mu a nechá ho přenést do nejbližší hospody, tam za něj zaplatí, ať se o něj postarají, poněvadž on musí dál.

Ježíš potom klade jinou otázku: „Kdo se vám zdá bližním tomu přepadenému?“ Kdo se vám zdá bližním? Čili na otázku „Kdo je můj bližní?“ odpovídá Ježíš otázkou: „Komu vy jste bližní?“ Převrací celou otázku. Tedy ten bližní, když se to sekularizuje, když se to nepomazaně formuluje, tak to je ten přítel. Komu já jsem přítel? Ne kdo je můj přítel, ale komu já jsem přítel? Komu já jsem druh, soudruh? Komu já se vztahuju tak, že se mu stávám já přítelem? Toto je v těch počátcích, v těch gruntech, v té podstatě socialismu, slova socialismus.

Naproti tomu – a to je ta dobrá křesťanská tradice. Všechny křesťanské tradice jsou vždycky v nebezpečí, že když jsou vyňaty a izolovány, tak se mohou stát herezí. A samozřejmě se také stávají. Můžeme tedy mít za to, že socialismus je jakási křesťanská hereze.

Potom je tady druhá křesťanská hereze a zase z téhož křesťanského původu. Ve Skutcích máme o tom, že ti lidé v té první církvi se měli tak velice rádi, že jim bylo pospolu a všechny věci měli společné. Co to je měli věci společné? Společný je *communis*, tedy komunismus je od toho, že všechny věci jsou společné. Nechme stranou spekulaci, zda i ženy byly společné, to se vždycky proti tomu namítalo, skutečně byli i heretikové, kteří šli tak daleko nebo byli velmi blízko k tomu, aby šli tak daleko.

Tam šlo spíš o to, jak se setkávali v hodech lásky, že každý přinesl – my už dneska komunismus známe v té společnosti naší, jak stále existovala plenta, za kterou bylo možno jít při volbách, a ta plenta, my starší pamatujeme, že byla čím dál menší a menší a už nebylo možno se ani za ni schovat. Dokonce můj jeden katolický přítel jednou říkal: „Já si myslím, když to vydržíme ještě takových padesát šedesát let, tak potom bude taková malinká placička, aby tam byla zachována.“ To je něco jako naše večere Páně nebo ta naše mše, to svaté přijímání. Původně to byla velká hostina lásky, každý přinesl, co měl, a teď to bylo společné a rozdělilo se to, a i když někdo přinesl víno nebo jenom suchej chleba, tak se to rozdělilo, každý měl kousek, a byly to hody lásky. Teď nám z toho zbyla taková oplatka, a dokonce ani už není doušek vína, že je to ještě protestanti by odměřili, ale je to taky taková formalita, je to jako ta oplatka na tom stole. My už zapomněli, jak to všechno začínalo, a my to takhle máme tu tendenci ze srdce nechat přecházet nejdůležitější, nejkrásnější myšlenky na plakáty. Já to vždycky ukazuju na tom, jak Hus ještě mluvil o pravdě s takovým *emfathismem*, potom Rokycana to nechal vytesat do Týnského chrámu, potom Hradečtí to nechal vytesat na bráně města, potom jeden jihočeský zeman si to nechal poprvé vyšít na svou standartu, na vlaječku, a dneska to máme na prezidentské vlajce. Bylo to tak celou dobu, jenom my jsme to až teprve po Husovi udělali česky, jak to bylo původně.

To je vše, co nám zbylo z toho velikánského odkazu, z toho husitského pojetí pravdy: dvě slova vyšitá na vlaječce, a nikde jinde už se to ani nepřečte, poněvadž ta vlaječka je poměrně malá, není to zdálky vidět, jediné když si vezmete pořádný dalekohled, tak to můžete přečíst, jinak se to jenom říká. My to čteme, ale děti to už nevědí, děti to už nevědí, že tam je Pravda vítězí, a taky zejména netuší, co to znamená.

Tohleto přecházení na plakáty, na vlaječky a tak dále, kdy už jsme zapomněli, o co vlastně jde, to se stalo vždycky.

Ta myšlenka toho, že všem lidem je všechno společné, tak ožila teprve velmi pozdě zase ve francouzské revoluci, v té komuně potom, v osmačtyřicátém roce a tak dále. Vlastně se zrodila zase jakási heretická deformace myšlenky původně křesťanské. Mimochodem, když se mluví o tom, že kapitalismus je dobře křesťanský, tak toto je v rozporu s tím. To si musíme uvědomit, že v Bibli není jenom podobenství o hřívnách a že každý má vydělávat, a když dostane jednu hřívnu, tak ji nesmí zakopat, nesmí zakopat, aby ji zas pak odevzdal, aby nic neztratil, nýbrž on ji měl investovat. A když dostal pět hříven, tak je také, ale pak musí vydělat víc než ten, co má jednu, co má deset, a ještě víc, větší odpovědnost. Tak tohle je v evangeliu, ale zároveň v evangeliu jsou jiné věci, například, že první církev žila tak, že všechny věci měli společné. Takže ono to není tak úplně jednoznačné. Není nikde řečeno, že investovat se má individuálně, že člověk má být individuální podnikatel, třeba se má podnikat v tom společenství vespolek. Nesmíme to zjednodušovat a najít v evangeliu vždycky to, co se nám hodí, a přejít to, co se nám nehodí.

Ale to je jiná věc. Tady vidíme, že rozdíl je v jedné základní věci. Zatímco socialismus už tím slovem poukazuje na to, že nejdůležitější je vztah k lidem, komunismus, i ten křesťanský, ukáže, že to nejdůležitější je vztah k věcem, aby věci byly společné. A to je veliký rozdíl. I v té první církvi je to veliký rozdíl, když se ukazuje na to, že člověk člověku má být bratrem a že má mít s bratrem všechno společné. To je jiný směr uvažování. V tomto smyslu mám dojem, že socialismus eventuálně s křesťanskou pomocí může být oživen a že komunismus asi ne, protože ten důraz na věci je dneska veskrze chápán jako věcný. A to nejen křesťansky. Už třeba ekologické hnutí ukazuje, že slepice, krávy, trávy a já nevím co, že to nejsou věci, že to jsou živé bytosti. A teď ten důraz na majetek, na to, že má mít každý svůj majetek, nebo mají-li být věci společné, úplně pomíjí rozdíl mezi mrtvými předměty a mezi živými bytostmi. Ten důraz na to... tam jsou všelijaké vadné důrazy u toho ekologického hnutí, ale tahle věc je tam velice důležitá, že se ukazuje na základní solidaritu člověka s živými bytostmi. To, o čem Schweitzer mluví jako o *úctě k životu*. To je jenom jiná forma toho. Prostě úcta k věcem nemůže nikdy sedět, ale úcta k životu, my rozumíme, o čem.

No a nyní, abychom se podívali na tu ideologii z jiného úhlu, tak začnu maličko jinde u něčeho, co jsem už včera říkal, u vztahu pravdy a lži. V logice se uvažuje velmi často o pojmech, které jsou v sobě v poměru, kterému se může říkat různě. V takovém tom běžném nelogickém, mimologickém, neodborném mezitypu se říká: jsou to opaky. V logice se mluví o *kontradikci* a liší se to od protivy. Protiva je reálná, *kontradikce* je logická protiva, takříkajíc. Takže třeba když se zeptáme, co je logickým opakem neboli protivou červené barvy – červená ještě je takové břídičko – tak velmi často ještě studenti při zkoušce na vysoké škole se dopouštějí chyby. Zejména ta červená ještě je taková vějička, a když se řekne, co je opakem černé, tak oni řeknou bílá. A není to pravda. Bílá není logickým opakem černé. Logickým opakem černé je nečerná. A nečerná může být i červená i žlutá a tak dále, to všechno je logický opak a patří to tam všechno.

No a teď pravda a lež. Jsou to logické opaky? To je ten problém. Jsou to logické opaky? Není tomu tak. Podívejte se, když přimícháte do černé trošičku, maličko bílé, tak ta černá takřka neznatelně přejde do skoro černé, strašně dočerna tmavošedé. Když naopak do bílé přimícháte trošičku černé, tak maličko zamažete tu bílou, ale ta zůstane bílá, jenom je maličko došedá. Když přimícháte k pravdě trošičku lži, trošičku, nepatrně nepravdy, tak dostanete tu nejnebezpečnější lež, která existuje, která je daleko nebezpečnější než lež stoprocentní. Poněvadž u stoprocentní lži, kterou každý vidí na hony, nemůžeme mluvit o nebezpečí. To už musí být pořádný hlupák, aby se nechal napálit takovou zřejmou lží.

Nejnebezpečnější lež je ta, která vypadá jako pravda. Že to slovo *pravděpodobný*, které máme v češtině a které si osedlala matematika za pomoci *kvantifikací* a statistiky, nám ukáže, že můžeme k lži přidávat čím dál víc pravdy, až máme skoro celou pravdu, je hluboký omyl. To, co je *pravděpodobné*, je neobyčejně nebezpečné právě vzhledem k pravdě. Tady najednou vidíte, že se takhle logické opaky nikdy nechovají. Čili lež není opakem pravdy. Lež je úplně jiná moc. Je to taková zlá moc, jejíž malinký kousíček stačí, aby

zkazil celou pravdu.

Tedy nejenom že poloviční pravda je celá lež, ale dokonce pravda devětadevadesátiprocentní je celá lež. A je to ta nebezpečnější lež než jenom ta poloviční pravda. Tady najednou vidíme, že musíme uvažovat úplně jiným způsobem, než jsme zvyklí. *Kvantifikace* tady nic nepomůže. My musíme vzít na vědomí něco jiného. Já bych tady chtěl poukázat na myšlenky jednoho pozoruhodného rakouského spisovatele a esejisty, a také myslitele, sice ne filosofa, ale velmi filosofujícího myslitele Hermanna Brocha. Možná že znáte v češtině některé jeho romány, které přeložil také Rio Preisner, který je vám asi znám možná z jiných věcí, ale on napsal také několik úvah.